

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Etnoloogia osakond

Ode Alt
Eetri tarvitamine Eestis
Bakalaureusetöö

Juhendaja
prof Art Leete

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Teoreetiline taust ja materjalide kogumine.....	6
1.1. Teoreetiline taust	6
1.2. Materjalide kogumisest ja informantidest	8
2. Eetri avastamine ja selle tarvitamine Eestis ja mujal maailmas	9
2.1. Eetri avastamine ja kasutuselevõtt anesteesis.....	9
2.2. Eetri joomise levik maailmas.	11
2.3. Eetri tarvitamine Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses	14
3. Informantide ja korrespondentide vastused	16
3.1. Eetri nimedest.....	16
3.2. Eetri hankimine	17
3.3. Eetri joomine	18
3.4. Eeter ja alkohol.....	22
3.5. Eetri hingamine	26
3.6. Eetri tarvitamine raviotstarbel	27
3.7. Eetri mõjud	31
3.8. Eetri ohud	36
Kokkuvõte	39
Kasutatud allikad:.....	41
Kasutatud kirjandus:.....	42
Summary	44
Lisad.....	46

Sissejuhatus

Eetriga puutusin ma esimest korda kokku juba varajases lapsepõlves, kui ema seda mulle tõve vastu suhkruga sisse söötis. Midagi oli selle aine lõhnas ja maitse koosluses suhkruga erilist, sest sellest ajast saadik olin ma alati rõõmus, kui tõbiseks jäin, sest siis sain kas paar tilka eetrit suhkruga ja veega alla neelata või nohu puhul mõned sõõmud eetrit hingata. Seda juhtus küll väga harva, aga siiski suutsin ma omistada eetrile mingi maagilise aura millele mu ema jutud samuti kaasa aitasid. Tema kõneles eetrist, kui aimest, mis jääb narkootikumide ja alkoholi vahepeale ja tänu sellele piiripealsusele saab tajuda ja näha asju, mis ülejäänud mõnuainete ulatusest välja jäävad.

Teema valikule andis veel omakorda tõe, kui leidsin ERMist korrespondentide vastused Ken Kallingu 2001. aasta küsimuslehele 209, „Eeter ja selle joomine“ ning kuna ma olin kindel, et mitmed inimesed praktiseerivad veel praegugi eetrijoomist, tekkis tahtmine seda põhjalikumalt uurida. Alguses olin ma arvamusel, et eetrijoomine on praktika, mida harrastatakse ja harrastati põhiliselt Lõuna- ja Kagu-Eestis, täpsemalt Võrumaal ja Setumaal, kuna ise olin eetriga rohkem kokku puutunud just seal. Olgugi, et mu ema tarvitas kodus aeg-ajalt eetrit nägin esimest korda pidu, kus pooled inimesed peol ka eetrit tarvitasid, just seal. Uurides aga korrespondentide vastuseid leidsin, et neid oli saadetud üle terve Eesti inimeste poolt, kes polnud kõik Lõuna-Eestiga seotud olnud. Enamus vastajatest olid siiski arvamusel, et see komme on Setumaalt pärit otsustasin, et informantide valikul nende päritolu oluliseks ei pea. Ainus kriteerium, mille endale seadsin oli, et inimesel oleks endal eetri tarvitamisega isiklik kogemus olemas. Vastused küsimuslehele olid vastajate vanuse tõttu keskendunud pigem nõukogude ajale, mind huvitas aga hilisem aeg. Intervjuude käigus sain kirjeldusi eetritarvitamisest, mis jäid üheksakümnendatesse ning ulatusid paari aasta taguse ajani välja. Töö eesmärgiks oli välja selgitada, mis otstarbel inimesed eetrit tarvitavad või tarvitasid ja miks nad sellest aimest lugu peavad. Samuti oli ka plaanis võrrelda, kuivõrd korrespondentide vastused informantide omadest erinevad.

Taustamaterjali otsisin suuremalt jaolt anesteesia, farmakoloogia ja keemia käsiraamatutest, kuna eetri kohta muudes allikates väga palju informatsiooni ei ole. Samuti uurisin ka psühhiaatria-teemalisi teoseid, mis käsitlesid peamiselt alkoholisõltuvusi, kuna eetrit on ajalooliselt palju alkoholiga seostatud. Leidsin ka internetist palju eetriteemalisi arstiteaduse valdkonda kuuluvaid artikleid, mis küll siin kajastamist ei leia, kuid teemaga kurssi viimisel olid suureks abiks. Lisaks leiavad kajastamist ka mitmeid alkoholi-uuringutele keskenduvad artiklid, mis aitasid temaatilist raamistikku luua. Mainimata ei saa jätta nii Ken Kallingu 8. veebruaril 1999. aastal Luubis ilmunud lühikest artiklit „Liikvalõhnaline Setumaa“ kui ka tema 2004. aastal Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatu 48. väljaandes ilmunud artiklit „Liikwa laened... õõnistavad meie randa“, mis käsitles eetri tarbimise ajalugu Eestis ja ka mujal maailmas. Sealhulgas kajastas artikkel ka 2001. aasta küsimuslehe korrespondentide vastustes ülevaadet. Need artiklid on pea viimase saja aasta jooksul ka ainukesed avaldatud kultuuriuurimuslikud kirjateosed Eestis, mis keskenduksid ainult eetri tarvitamisele. Olulised on need seetõttu, et enne seda on viimased ilmunud uurimused sellel teemal Johannes Luiga 1902. aastal ilmunud „Liikwa joomine ja müümine maal“ ning dr Aadu Lüüsi karskuskooosoleku kõne, peetud 1909. aastal, avaldatud Postimehes 1910. aastal. Pärast seda on ilmunud teoseid, milles mainitakse eetrit ja selle tarvitamist kuid ei miskit, mis vaid sellele keskenduks.

Valisin teema selleks, et välja selgitada, miks inimestele meeldib eetrit tarvitada, hoolimata selle raskest kättesaadavusest. Samuti huvitas mind, kuidas informandid võrdleksid eetrit ja teisi meelemärke. Teema süvitsi uurimisele andsid tõuke ka isiklikud kogemused. Nimelt avastasin korrespondentide vastuseid lugedes, et minu kogemused erinevad paljuski vastanute omadest. Mul tekkis teooria, et see on tingitud faktist, et mitmetel vastanutel kas puudusid oma kogemused eetriga või olid need võrdlemisi minimaalsed. Soovisin välja selgitada, kuidas isiklik kogemus mõjutab inimeste ettekujutlust eetrijoomisest ja selle mõjust.

Töö olen jaotanud kolmeks peatükiks. Esimeses tutvustan teoreetilist tausta ja materjalide kogumist ning informante. Teine peatükk keskendub eetri ajaloole: kirjeldab

selle kasutuselevõttu anestesias, levikut maailmas ning kirjeldab ka eetrijoomise ajalugu Eestis. Kolmas peatükk keskendub intervjuudele ning korrespondentide vastustele ning annab põhjalikuma ülevaate eetri tarvitamisest tänasel päeval ning lähiminevikus.

1. Teoreetiline taust ja materjalide kogumine

1.1. Teoreetiline taust

Teoreetilise tausta loomiseks kasutasin põhiliselt kolme alkoholiuuringutele keskenduvat artiklit (Dietler 2006, Heath 1987, Mandelbaum 1979), kuna eetri kohta spetsiifilisi teoreetilisi käsitusi leida ei õnnestunud. See-eest saab eetri- ja alkoholitarvitamisel tuua väga palju paralleele, kuna eetriga seotud kultuurilisi praktikaid on alkoholiga palju võrreldud. Lisaks on ka reaalses praktikas eetrit ja alkoholi palju koos tarvitatud. Kasulikku taustamaterjali sain ka ühest narkootikumide tarvitamisele keskenduvast artiklist. Siingi on olemas teatud praktikapõhine sarnasus. Kui eetrijoomist saab võrrelda alkoholijoomisega, siis eetrihingamist saab kõrvutada toksikomaaniaga.

Alkoholiuuringutega alustati antropoloogias võrdlemisi hiljaaegu, umbes eelmise sajandi keskel. Enne 1940ndaid akadeemilisi uuringuid selle kohta praktiliselt polnud (Heath 1987: 100). Rohkem hakkas alkohol tähelepanu saama 1970ndatel, kui Anonüümsete Alkohoolikute liikumise tõttu hakkasid arstid teemale tähelepanu pöörama. Arstid keskendusid eestkätt alkoholi haiguslikule tarvitamisele, antropoloogid keskenduvad seevastu pigem tavatarvitajatele (samas: 104-105). See ei tähenda aga, et alkohoolikud jäetaks antropoloogilises diskursuses tähelepanuta (samas: 108).

Alkohol on kõige laieldasemalt kasutatud meelemürk maailmas (Dietler 2006: 229). Alkohol on ümbritsetud paradoksidest, seda on käsitletud korraka kui stimulandi kui ka depressandi, nii söögi kui ka mürgina (Heath 1987: 100). Alkoholitarvitamine on väga tugevalt seotud toidukultuuriga. Termin „alkohol“ võeti jookide, nagu õlu, vein ja viski, tähistamiseks kasutusele 19. sajandil. Lisaks identifitseeriti etanooli keemilised omadused alles 20. sajandi alguses. Alkoholi seostamine toiduga on tulnud ilmselt sellest, et alkoholi produtseerimises on käibel samad materjalid, mis ka söögi valmistamisel. Kasutatakse ju sama vilja selleks, et valmistada näiteks leiba, õlut või viskit. Kõik oleneb sellest, milliseid tehnikaid praktiseerida. (Dietler 2006: 231)

Seal, kus tuntakse alkoholi, on ka selle tarvitamise mustrid detailselt paika pandud. Alkoholi ei suhtuta kunagi neutraalselt (Mandelbaum 1979: 4). Alkoholi tarvitamine on seotud identiteedi ja- sotsiaalse positsiooniga. Soorollid on üks levinumaid identiteedi dimensioone, mida alkohol mõjutab. Tihti defineeritakse maskuliinsust võimega palju juua. Samuti ei eeldata paljudes kultuurides, et naised alkoholi tarvitavad. Naistelt võidakse oodata karskust, joomist teistes kohtades, kui mehed, või siis ka meestest erinevaid alkoholieelistusi. Need erinevused võivad esineda ka sama ühiskonna erinevates klassides (Dietler 2006: 235-236). Lisaks on alkohol ka staatuse sümbol: joogi jagamist võidakse kasutada sotsiaalse tunnustuse võitmiseks, eriti vaesemate ühiskonnakihtide seas. Peale selle on alkoholitavitamine näiteks šamaanide ja sõdalaste hulgas rohkem aksepteeritud, kui preestrite ja kohtunike hulgas. Tavaliselt ei käi alkohol preestrite rituaalidega kokku, välja arvatud juhul, kui sellel on sümboolne tähendus, nagu missadel (Mandelbaum 1979: 18). Siiski on alkohol väga paljudes religioossetes rituaalides tähtsal kohal. Näiteks handid ja neenetsid on põhjapõdraohverdamise ajal pühendanud taevastele jumalatele viina (Leete 1997: 41). Moraalsed, religioossed ja seaduse poolt ette määratud süsteemid mõjutavad alkoholi poolt tekitatavat joovet ja selle intensiivsust (Heath 1987: 100).

Kui muutub kogu kultuur, muutuvad ka inimeste joomisharjumused (Mandelbaum 1979: 19). Lisaks on kultuuriliselt paika pandud alkoholi tekitatavad emotsionaalsed tagajärjed (samas: 15). Etanool on kõikides jookides sama, kuid muud koostisosad varieeruvad. Konkreetse alkohoolse joogi mõju kombineerituna taju, ootuste, dieedi, joomise viisi ning taustaga, mõjutavad alkoholi psühhofüsioloogilist efekti (Heath 1987: 100). On märkimisväärne, et esineb kultuure, kus õllejoomine on meeste jaoks väga oluline sotsiaalne meedium, kuid sealjuures esineb nende seas väga vähe agressiivset käitumist. Lisaks ei esine praktiliselt üldse patoloogilist sõltuvust. (Mandelbaum 1979: 23) Mitmed uuringud on näidanud, et agressiivse käitumise puhul on ootustel vähemalt sama suur roll, kui biokeemilistel reaktsioonidel. Tavaliselt ei loe, mitu cm³ etanooli inimese organismi sisestatakse ühe kilogrammi kohta, rohkem sõltub alkoholi mõju sellest, mida juua, millises kontekstis ja kellega. (Heath 1987: 109-110)

1.2. Materjalide kogumisest ja informantidest

Materjalide kogumiseks viisin läbi kaheksa poolstruktureeritud intervjuud, mille jaoks koostatud küsimuskava eeskujuks kasutasin 2001. aastal välja saadetud küsimuslehte „Eeter ja selle joomine“. Küsimuskava on pikemalt välja toodud lisas. Ainsaks erinevuseks on see, et keskendusin rohkem inimeste isiklikule kogemusele. Intervjuusid tehes üritasin ise mitte väga palju küsimusi esitada. Üldiselt rääkisin enne intervjuu algust, mida ma neilt täpsemalt teada tahaksin ja millele keskendun, kuid põhiliselt lasin neil ise rääkida sellest, mida nad oluliseks pidasid. Aeg-ajalt küsisin ka täpsustavaid küsimusi, kuid enamasti polnud see vajalik, informandid kõnelesid kõigest, mida nad teadsid ja mis neile pähe tuli.

Sooritasin kokku kaheksa intervjuud üheksa informandiga. Viis neist intervjuudest tegin 2012. aasta alguses ning kolm 2013. aastal, neist ühe veebruaris ja kaks aprillis. Informantide seas oli seitse meest ja kaks naist. Ma ei seadnud informantide valikul soolisi kriteeriume ning ei tahaks selle põhjal küll väga paikapanevaid järeldusi teha, kuigi üks informant mainis, et tema tutvusringkonnas tunnevad eetri vastu huvi pigem mehed, kui naised (M 1964). Informantide valikul pidasin oluliseks, et neil oleks isiklikke kokkupuuteid eetri tarvitamisega, kas siis joomise või hingamisega (üks informant polnud küll kunagi eetrit joonud, vaid ravieesmärgil aeg-ajalt nuusutanud, kuid omas laialdasi teadmisi eetri tarvitamisest Kagu-Eestis/Setomaal). Mitmed informandid olid omavahel tuttavad ning ka eetrit tarvitanud samas seltskonnas. Eeldasin, et see mõjutab nende suhtumist ning ühtlustab isikliku eetrikogemuse tõlgendust, kuid see ei olnud päris nii. Kuigi mitmed informandid jagasid eetrijoomise kogemusi, ei ühtinud nende nägemus eetrist ja suhtumine sellesse sajabrotsendiliselt.

2. Eetri avastamine ja selle tarvitamine Eestis ja mujal maailmas

2.1. Eetri avastamine ja kasutuselevõtt anesteegas

Dietüüleetrit ehk etüüleetrit (edaspidi eeter) saadakse väävelhappe ja etanooli kokkusegamisel ja kuumutamisel 130-150 kraadi juures Celsiuse järgi. Eeter on omapärase lõhna ja kõrvetava maitsega, läbipaistev ja kergesti liikuv orgaaniline aine. Eetri keemistemperatuur on madal, 34,6 °C järgi (Kask, Rawn 1993: 414). Eeter lahustub vees vahekorras 1:12, see seguneb hästi alkoholi, kloroformi, rasv- ja eeterlike õlidega (Allikmets, Nurmand 1996: 255). Eeter aeglustab närvisüsteemi aktiivsust, kutsudes sellega esile ka teadvusekaotust, mistõttu on ta olnud pikka aega kasutusel anesteegas. (Chang 1991 [1981]: 1011)

Eetri avastamise eest on tunnustust saanud Raimundus Lullus 1275. aastal (Kalling 204: 110), kuid palju on mainitud ka Valerius Cordiust, kes sai eetri esmakordse sünteesimisega hakkama 1540ndatel aastatel. Eetrit kutsuti alguses *sweet vitriol* ehk „magus väävelhape“. Nimi „eeter“ tuleb aga kreeka keelsest sõnast, mis tähendab õhku. Ka renessansiajal elanud arst Theophrastus Bombastus von Hohenheim, rohkem tuntud kui Paracelsus, oli tuttav eetri uinutava mõjuga. Ta avastas oma katsetel kanadega, et eeter avaldas neile valuvaigistavat mõju. Kuna Paracelsusel ei olnud aga kirurgia vastu suurt huvi, jäid tema avastused inimeste peale katsetamata (Miller 2010 [1981]: 9).

Vajadus anesteegasia järele tuli kirurgia arenguga: nii mõnedki patsendid keeldusid operatsioonidest, olles kursis, millist agooniat need endaga kaasa toovad. Eetri kasutusele võtmisele kirurgias läks aega kuigi eetrit tarvitati juba 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses suukaudse ravimina paljude haiguste, näiteks tuberkuloosi, raviks. Niiviisi ei manustatud küll puhast eetrit, vaid eetri ja piirituse segu, saksa arsti, Friedrich Hoffmanni leiutist. Seda tinktuuri kutsuti Hoffmanni tilkadeks (Seemann, Sinisalu 2011: online).

Eetri kasutusele võtmise eest anesteegas on tunnustust saanud William T. G. Morton, noor Bostoni hambaarst. Morton tegi eetriga katseid nii enda, kui ka oma koduloomade peal ning tegi esimese eduka katse eetriga 30. septembril, 1846. aastal, kui eemaldas patsiendilt ülemise tarkusehamba. Kuna tema katset kroonis edu, kasutas ta eetrit oma töös ka edaspidi. Üsna pea pälvis ta Massachusettsi üldhaigla kirurgi Henry J. Bigelow tähelepanu. 16. oktoobril, 1846. aastal toimus esimene avalik demonstratsioon, kus patsiendi kaelalt eemaldati kasvaja. Patsient ärkas küll protseduuri lõpus korraks ülesse, kuid pärast polnud tal valust mingeid mälestusi. Morton soovis oma avastusest kasu lõigata ning keeldus avaldamast ainet, mida operatsiooni ajal anesteeksiaks kasutati. Ta lisas eetrile värv- ja lõhnaaineid, mis raskendasid aine identifitseerimist. Mortoni kahjuks keeldusid Massachusettsi üldhaigla kirurgid ainet enne edaspidiselt kasutamast, kui nad teadsid, millega on tegu. Pärast Mortoni ülestunnistust sooritati eetrinarkoosi all ka mitmeid teisi edukaid operatsioone ning 18. novembril, 1846. aastal avaldati artikkel anesteesia kasutamisest Boston Medical and Surgical Journal-is. Eetri kasutamine operatsioonide ajal levis seejärel kiiresti üle maailma. Juba kaks kuud hiljem kasutas nimekas Londoni arst eetrit tarkusehamba eemaldamiseks ning 1847. aastal võttis eetri kasutamise üle ka Nikolai Ivanovitš Pirogov, kes tegid eetriga mitmeid loomkatseid, üritades selle doseerimist parandada (Seeman, Sinisalu 2012: online). Paljud arstid, kes eetrit kasutasid, tegid seda ilma korraliku ettevalmistuseta ning tuli ette ka juhtumeid, kus patsiendid ärkasid keset operatsiooni ülesse, kuna ei oldud veel kursis, kuidas eetrit kasutada pärast teadvusekaotust. Sellegipoolest on eeter oma mõju tõttu närvisüsteemile võrdlemisi ohutu aine, mida teadmatutes kätes kasutada, ning üledoosi vältimine on võimalik ka väheste oskustega (Miller 2010 [1981]: 11-12).

Eetrit kasutati anesteegas veel üpris pikka aega ning vähemarenenud riikides oli see kasutusel veel 20. sajandi lõpus ning võib-olla ka tänapäeval, kuid selle kohta ei leidu ametlikke andmeid. Eestis sooritati eetrinarkoosi all viimane operatsioon 1996. aastal (Seeman, Sinisalu 2011: online). Eetri kasutamisest loobuti anesteegas kuna lisaks tema keemilistele omadustele, milleks on kiire aurustumine ning tuleohtlikkus, põhjustab see patsientidel ärritust hingamisteedest ning narkoosist välja tulles esines patsientidel tihti iiveldust ning oksendamist. Tänapäeval on dietüüleetrit enam anesteegas ei kasutata.

2.2. Eetri joomise levik maailmas.

Eetrijoomine muutus populaarseks 19. sajandil, pärast seda, kui William Morton oli selle aine anesteesia kasutamises kuulsaks teinud, kuigi eetri uimastavad toimed oli teada juba ammu enne seda. Eetrijoomisest on andmeid teineteisest nii kaugetes paikades nagu näiteks Põhja-Iirimaal, Venemaal, Läänemere idakaldal, kuid ka USAs, Prantsusmaal ning Norras (Zandberg 2010: online). Keskendusin võrdleva perspektiivi andmiseks kahele artiklile, mis tõid ülevaate eetrijoomisest Iirimaal ja Poolas. Need osutusid headeks näideteks kuna nendes riikides on ka andmeid tavaliste inimeste joomisharjumuste kohta.

Põhja-Iirimaal hakkas eetrijoomine populaarseks muutuma 19. sajandi keskel, kuna karskusseltside laia leviku tõttu tekkis rahva seas huvi mittealkohoolsete jookide vastu, mille toime oleks alkoholile sarnane. Eetri tarvitamine oli suurepärase viisi, kuidas ennast karskusvannet rikkumata purju juua. Üks esimesi inimesi, kes avastas, et lisaks eetri nuusutamisele on võimalik ka seda juues purju jääda, oli doktor Kelly. Ta kirjutas seda välja ka oma patsientidele ning sõpradele, reklaamides seda, kui suurepäraselt vahendit alkoholi asendamiseks. Eetrijoomise kiitsid heaks ka preestrid, reklaamides seda viisina, kuidas ennast süümeepiinadeta purju juua. Eetri mõju inimese organismile on alkoholiga sarnane, kuid kõik seisundid, nagu erutus, meeltesegadus, kontroll lihaste üle ning äärmuslikul juhul teadvuse kaotus, toimuvad palju kiiremini. Tihtipeale olid politsei poolt üles korjatud eetrijoogjad jaoskonda jõudes juba kaineks saanud ning ei kannatanud ka pohmelli all. Eetri kiirele mõjumisele aitab kaasa ka fakt, et kehatemperatuuril eeter aurustub. Eeter on tõenäoliselt organismile vähem kahjulik, kui alkohol, kuna tarvitamiskogusedki on väiksemad. (Linden 2011: online)

Eetrijoomine muutus mõne aja pärast lausa nii populaarseks, et seda oli võimalik kätte saada nii apteekidest kui ka toidupoodidest ning rändkaupmeeste käest. Selle tööstusliku

kasutamise tõttu oli eeter ka väga odav, isegi vaesemad inimesed said end eetrist mitu korda päevas purju juua. Ka vanus ega sugu polnud eetritarvitamisel ülemäära oluline. Õpetajad tuvastasid tihtipeale hommikuti laste hingeõhust eetrit. Samuti oli võimalik näha ka emasid ja tütreid koos eetrit joomas. Kuigi lastele anti siiski eetrit väiksemates kogustes ning raviotstarbel või profülaktikaks. (Linden 2011: online)

Valitsus üritas eetrijoomist takistada, lisades tööstuslikule eetrile naftat, mis muutis eetri lõhna ja maitse veelgi võikamaks, kuid need katsed kukkusid läbi: inimesed lisasid eetrile suhkrut ja vürtse, hoidsid nina kinni ning tarvitasid seda sellegipoolest. Eetrijoomine saadi Põhja-Iirimaal kontrolli alla alles 1891. aastal, kui Briti valitsus kvalifitseeris eetri mürgina. Seejärel polnud selle omandamine enam sugugi nii lihtne ning komme vähenes jõudsalt kuni kadus täielikult 1920ndatel aastatel. (Linden 2011: online)

Poolas, Sileesias, muutus eeter 1930ndatel populaarseks. Eetritarvitamist Sileesias on võrdlemisi keeruline rekonstrueerida, kuna ametlikke andmeid selle kohta säilinud ei ole. Üldiselt on küll teada, et eetrijoojad olid tavaliselt madalamast sotsiaalsest klassist ning seetõttu ei jätnud enesest maha ka kirjalikke märkmeid selle teema kohta. Samuti oli eeter juba 1923. aastast saadik illegaalne ning selle tarbimist üritati varjata. (Zandberg 2010: online)

Eetri salakaubandus oli väga laialt levinud. Eeter oli alkoholi kõrval oluline jook juba enne Esimest maailmasõda. Sileesia talupojad ja kaevurid hakkasid *kropkat* (nii nad eetrit kutsusid) tarvitama juba 19. sajandi lõpus. Eeter kogus sellest ajast populaarsust põhiliselt oma odavuse tõttu. 1914. aastal tõstsid Saksamaa ja Austria-Ungari oma alkoholiaktsiisi. Eetri populaarsuse tõusule viina kõrval aitas kaasa ka toidupuudus ning paljude viinavabrikute hävimine sõja käigus, millest johtuvalt alkoholi tootmine vähenes. Poola viinavabrikud tootsid vaid murdosa sellest kogusest, mida toodeti enne sõda. Lisaks sellele võttis Poola alkoholi maksustamisel eeskuju oma naaberriikidelt ning alkoholi hinnad tõusid iga aastaga. See omakorda soodustas illegaalse alkoholi

sissevedu. 1930ndate ülemaailmne majanduskriis ei aidanud samuti oludele kuidagi kaasa. Kuigi Poolas toimus majanduslangus, jätkasid alkoholihiinad siiski tõusmist. Sellest johtuvalt langes legaalne alkoholitarbimine rohkem, kui 50 protsenti. (Zandberg 2010: online)

Enamus eetritarvitajatest kuulusid madalamasse sotsiaalsesse klassi, tegemist oli kas kaevurite või talupoegadega. Üldiselt väitsid vaesemad, et tarvitasid eetrit põhiliselt oma kehva majandusliku olukorra tõttu. Eetri vänge ja äratuntav lõhn võib samuti olla põhjuseks, miks jõukamad inimesed seda tarvitada ei soovinud. Eetritarvitamine vaesema rahva hulgas oli nii populaarne, et seda joodi viina asemel nii ristimistel, pulmadel kui ka matustel. Eetri joomist harrastasid ka noored naised, et noormeeste hulgas populaarsemad olla. Samuti oldi ka seal paljud talupojad veendunud, et eetri näol on tegemist universaalse ravimiga, mis aitab nii kõhu- kui ka muude valude vastu, stimuleerib söögiisu ning leevendab ka lapse sünnitamist. (Zandberg 2010: online)

Eeter meenutas paljudele kohalikele nende traditsioonilist jooki viina ning seetõttu pole ka imestada, et eetritarvitamine sarnanes paljuski viina joomisega. Tegutsesid illegaalsed *kapliczkad*, kus serveeriti eetrit. Need olid tihti eramajades ning neid valvas kaine inimene. Eetrit joodi seal kas puhtalt või segati näiteks kohvi, piima, mahla ja veiniga. Kõige populaarsem teadaolev eetrikokteil koosnes veest, kontsentreeritud vaarikamahlast ja eetrist, kuid igal *kapliczkal* oli oma nn firmajook. (Zandberg 2010: online)

Ka lastele oli eetrijoomine lubatud, mis on hea näide selle kombe laialdasest sotsiaalsest aktsepteeritavusest. Hoolimata lihtrahva suurest eetritelemusest, vaatlesid arstid ja kirikuisad seda, kui kohutavat pahet, kuigi kohalikud ei leidnud selles midagi halba. Kihelkonnapreestrid võtsid kasutusele võrdlemisi äärmuslikke meetodeid eetrijoomise kontrolli alla saamiseks: eetrijoojaid visati kogudusest välja, neile keelduti patte andeks andma ning mõni preester andis nad isegi politseile üles. Üks moodus eetrijoomise

piiramiseks oli selle seostamine nii homoseksuaalsuse ja lodeva seksuaalkäitumisega kui ka pedofiilia ja zoofiiliaga. Ka teadlased, kes antud teemat kommenteerisid nõustusid nende väidetega, neid väheseid teadlasi, kes tõmbasid piiri eetri joomise ja eetrisõltuvuse vahel, ei võetud eriti kuulda. (Zandberg 2010: online)

Põhjus, miks eetrijoomine pärast Teist maailmasõda vaikselt hääbus, ei olnud seotud sotsiaalsete repressioonidega, vaid poliitiliste oludega. Pärast sõda ei olnud Rohelisel Sileesial (põhja?) otsest piiri Saksamaaga, kust vanasti eetrit saadi ning Stalini-aegne piirikontroll ei soosinud salakaubandust. Eetrit oli ka põhimõtteliselt võimatu illegaalselt toota. (Zandberg 2010: online)

2.3. Eetri tarvitamine Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses

Sarnaselt Poolale on ka Eestis väga raske kindlaks teha, millal eetrijoomise komme siinmail alguse sai ja miks, kuid kõige tõenäolisemalt on see sarnaselt Iirimaaga seotud selle kasutuselevõtmisega anestesias. Üks variant võib olla, et komme tuli Eestisse Petseri poolt, kuna kõige levinum oli see 20. sajandi alguses Kagu-Eestis ning levis seal edasi ka Võru poole ning Peipsi rannikule.

Esimesed eestikeelsed kirjalikud teated eetrist olid juba enne 20. sajandit, kuid need oli seotud ainult arstiteadusega. Kuna eeter ja selle segud, näiteks Hoffmanni tilgad olid apteegis käsimüügis juba varem, kiitsid ka arstid seda kui head vahendit, millega ravida näiteks südamenõrkust ja minestust (Lüüs 1910 [1909]: 9) ning ka palju muud. On alust arvata, et nende samade koduste arstiraamatute õpetustest eetri tarvitamine lihtrahva sekka jõudiski.

Eeter jõudis esmakordselt lihtrahva sekka ravimina. Mõnuainena hakati seda tõenäoliselt alguses kasutama seda viinaga segades. Seda nimetati ka „viina ristimiseks“ (Luiga 1912: 142). Eetrit ja viina peeti nõnda sarnaseks, et ka Lüüs tegi 1909. aastal peetud karskuse kihutuskõnel ettepaneku eetri asemel sõna liikva kasutusele võttu. Kuigi sõna liikva tähistas siiski eetri ja piirituse segu, on selles kokteilis mõjuvam aine siiski eeter (Lüüs 1910 [1909]: 6) Eeter oli ka naiste seas populaarne jook, sest kuigi alkoholijoobes naine polnud sotsiaalselt aksepteeritav, ei vaadatud eetrijoomisele viltu. Suure tõenäosusega seetõttu, et eeter rahva seas enne ravimina populaarsust kogus. Sellegipoolest tekitas eetrijoomine probleeme pereelus: tuli ette juhtumeid, kus pereema jõi päev otsa eetrit ning jättis lapsed nälga ja kodu unarusse (Lüüs 1910 [1909]: 4)

3. Informantide ja korrespondentide vastused

3.1. Eetri nimedest

Eetri nimedest on kõige tuntumad *õuka*, *liikva* ja eeter või *eeder*. Teatakse ka nimesid nagu *pläuka*, etüüleeter, dietüüleeter, *toksüetaan*, *hel'ova* või *hõl'ova* ja *sääseõli* (viimane on ilmselt levinud väga väikeses ringkonnas ning seda nimetati vaid kahe informandi poolt ning seostus ühele informandile väga võimsa eetri mõju all tekkinud psühheedelse elamusega). Nimetust *liikva* kasutati nii eetri ja alkoholi segu kohta (M 1964) kui ka puhta eetri kohta (M 1959). Samuti tähistas nimi *õuka* enamasti puhast eetrit, kuigi üks informant kasutas seda rääkides eetri ja handsa¹ segust (M 1970b). Korrespondentide vastustes tuli välja, et eetri ja viina segu on Tallinna kandis ka *lendvaks* kutsutud (KV 977:19). Eetri ja alkoholi segu kohta toodi ka välja nimesid nagu *eeterpiiritus*, *eeterjaan*, *hüäeeder* (KV 977: 77).

Esitati ka erinevaid teooriad *liikva* nime tekkimise kohta: üks informant arvas, et kuna eetri viskoossus on väga väike ja eeter loksab kaks kuni kolm korda intensiivsemalt, kui vesi, siis eetriklaasi peaaegu täis valades on sellega midagi maha loksutamata liigelda päris raske (M 1970a). Teine teooria oli seotud liigesevaluga:

Liikva on radikuliit? Või mingi lihaste või liigesevalu. Liikvarohi ühesõnaga. (M 1979)

Korrespondentide vastustest tuli välja aga järgmine seletus:

Vanaisa (pärit Vana-Tänassilmast) ütles selle kohta liikver, mistõttu võib arvata, et see on sakslaste vahendusel tulnud prantsuse keelest – liqueur. Üldiselt kasutati selle kohta

¹ Handsa on traditsiooniline setu kange alkohol, mida valmistatakse tavaliselt rukkilinnastest ning selle joogi kangus on tavaliselt üle 40 kraadi (Raudoja 2009: online)

nimetust – liikva. (KV 977: 199)

Hel'ova või hõl'ova on mõlemad Lõuna-Eesti päritolu, esimene Võrumaal, teine Setumaalt. Korrespondentide vastustest leidus eetri kohta nimesid nagu *ingli-eli*, *taivajuuk*, *hingõabimiis*, *haisuõli*, *arstiabi*, *kanatapja* ja *lauueli* (KV 977:77), millest enamused on ka setu päritolu. Pläukat nimetas ainult üks informant, samuti nimetas tema ainsana eetri keemilisi nimetusi (M 1970a). Kõige rohkem kasutatakse puhta eetri kohta nimetusi eeter, õuka ja liikva. Õuka kohta arvatakse peamiselt, et selle nime võis tingida eetri joomisel tekkiv häämitsus „õuh“ (KV 977: 32)

3.2. Eetri hankimine

Eetri hankimine oli ka paar aastat tagasi raskendatud, kuna apteekiest sai seda ainult retseptiga. Üheksakümnendate alguses oli veel võimalik eetrit apteekri käest „välja rääkida“ ning nõukogude ajal oli see veel lihtsam. Piisas, kui mainida, et oled lennumudelist, ja said apteegist retseptita eetri kätte (M 1970a), kuna mudellennukites kasutatavas kütuses oli ka osa eetrit. Retsepti sai veel aasta aega tagasi mõne vastutulelikuma arsti käest, kuid enamused perearste ei kirjutanud seda sugugi kergekäeliselt välja. Veel mõned aastad tagasi kaubitses ka üks vanem naisterahvas Võrus ukraina eetriga, (mida paljud informandid on nimetanud paremaks kui norra eetrit, mida apteekides müüdi), kuid sedagi pole juba mitu aastat saada. Üks informant on kodus ka ise eetrit valmistanud, selleks on vaja aga keemia-alaseid teadmisi ja õigeid vahendeid, kuigi lisaproduktide tõttu ei pruugi sealt välja tulla kõige puhtam eeter (M 1970a).

Eetri kehva kättesaadavuse tõttu ei ole enam tegemist ainega, mis tihedat kasutust leiaks. Ühel informandil olid kogemused eetri igapäevase tarvitamisega, kuid ta viibis tol hetkel Belgias, kus eeter on apteegis käsimüügis. Võrreldes varasemate aegadelega on eetri kasutamine oluliselt taandunud. Mitmed informandid nentisid, et nende viimasest

eetrikasutamisest on möödas kas ligi aasta (M 1952) või isegi mitu aastat (N 1988, M 1970a).

Eelmisest aastast peatati tootja initsiatiivil eesti apteekides Norra eetri müük. See leidis ka meediakajastust. Muuhulgas avaldati Võrumaa Teatajas artikkel, mille jaoks päriti Riigikogu liikmetel, kas eeter peaks käsimüügis olema ning mis nemad eetrijoomisest arvasid. Need, kes küsimusele vastasid olid enamuses kas neutraalsel arvamusel või soosisid eetri kasutamist traditsioonilise ravimina.

3.3. Eetri joomine

Traditsiooniliselt juuakse ja ka hingatakse eetrit nii joobe saavutamiseks kui ka külmetushaiguste raviks. Antud peatükis keskendun põhjalikumalt eetri joomisele joobe saavutamise eesmärgil ja selle erinevatele tehnikatele, mis tihtipeale kehtivad ka külmetushaiguste ravi puhul. Kuna eetri keemistemperatuur on inimese tavalisest kehatemperatuurist madalam, siis on eetri joomise protsess raskendatud, kuna suhu jõudes hakkab eeter kiiresti aurustuma. See võib tekitada tõeliselt ebamugava tunde, pannes inimesi lakkama, halvemal juhul lausa oksendama. Ebamugavustunde vältimiseks on soovitatav eetrit juua koos külma veega, kuid mitte neid omavahel segades, sest eeter on palju kergem kui vesi ning üldjuhul need omavahel hästi ei segune². Kõige parem on juua kõigepealt lonks eetrit ning seejärel külma vett peale. Vee puudumisel on üks informant eetri peale joonud ka valget veini, kuid kirjeldas seda kogemust negatiivselt ning nentis, et ilma veeta ei ole ikka õige eetri joomine: „Minu meelest veejoomine lausa kuulub selle protseduuri juurde, ilma veeta on nagu igav“ (M 1964). Suurem osa informante soovitasid ka enne eetri joomist juua külma vett, et neel korralikult maha jahutada:

² Eeter seguneb küll veega, kuid ainult vahekorras 1:12 (Allikmets, Nurmand 1996: 225) Kui segada eetrit teises vahekorras, jääb eeter vee pinnale ning selle joomine on ebamugav.

Inimese keha sees ta läheb keema ja ta aurab niivõrd intensiivselt, et /.../ need aurud, mis tekivad, nende sissehingamisel võib hinge kinni lüüa lihtsalt. /.../ See vee peale joomine on lihtsalt eetri jahutamiseks, et ta jõuaks makku /.../ vedelal kujul ja alles seal hakkaks aurama, ja aur siis läbi mao limaskesta imenduks verre. (M 1970a)

Eetrit on siiski võimalik ka ilma veeta juua, kuid seda suudavad üldjuhul vaid kogenumad joojad (M 1964). Siiski on vee joomine eetri peale kasulik kuna väike osa eetrist lahkub kehast ka neerude kaudu ning vesi on neerude tööks vajalik. Lisaks on suur tõenäosus, et eetri joomisel hakkab kurgus kriipima ning vesi leevendab seda tunnet (N 1986).

Informantide sõnul võib juua nii pitsist kui ka otse pudelist, see sõltub jooja enda eelistustest. Korrespondentide vastuste hulgast leidsin aga hoopis vastupidise arvamuse, kus vastaja väitis, et eetrit on võimalik ainult pudelist juua. Väite põhjuseks võib olla see, et vastaja oli tuttav eetrijoomisega kokteili näol, milles oli omavahel segatud eeter, suhkur ja vesi. Seda kokteili on vaja kindlasti enne loksutada, et ained omavahel seguneksid:

Eeter on ju väga kerge aine ja tõusis kiiresti jälle pinnale. Sellepärast pidi igakord enne loksutama, et mitte puhast eetrit rüübata. See oleks küll kohe hinge kinni löönud /.../ Peale ei võetud midagi – ei külma vett ega muud sakummi. (KV 977: 47)

Sellise kokteili mainimine on küll pigem erand, nii korrespondentide vastuste seas, kui ka informantide hulgas. Enamasti tarvitatakse eetrit siiski pudelist või pitsist. Kumma kasuks otsustatakse, sõltub jooja enda eelistusest. Üks informant rõhutas, et talle meeldib pudelist juua, kuna siis saab täpselt õige suutäie endale mõõta ning lisaks pudelist juues lendub eeter ka vähem. (M 1952) Teine informant rõhutas jällegi, et talle meeldib pitsist juua, kuna nii näeb ta täpselt ära, kui palju eetrit on õhtu jooksul joodud (M 1964). Eetrit tarvitatakse ka tilgutades seda natuke lusikatäie suhkruga või suhkrutüki

peale, kuid üldjuhul kirjeldati säärast eetrijoomist kas haiguse puhul või siis lastele manustamiseks (M 1979). Eetrijoomise protsess võib esmapilgul tunduda natuke keerukas:

No klassikaline protsess on niimoodi, et kõigepealt tõmbad kopsud kõvasti õhku täis, ühes käes on eeter ja teises käes on vesi [---] siis võtad kõigepealt külma vett, jahutad oma neelu ja kõri maha korralikult [---] ja siis, kui-- oled vee ära neelatanud, viskad kohe sinna eetri otsa ja viskad veel külma vett peale. Siis hingad välja. (M 1970a)

Hingamise kohta on öeldud, et on soovitatav enne sisse hingata (kuid vahel ka välja (N 1988)) hinge kinni hoida, seejärel eetrilonks suhu võtta, sellele kärmelt vett peale juua ning seejärel välja hingata. Sarnase õpetuse eetrijoomiseks leidsin ka korrespondentide vastustest (KV 977: 27). Kaks infomanti rõhutasid, et tegelikult pole vaja asja nii keeruliseks ajada, sest see kipub inimesi segadusse ajama:

Ühesõnaga, ei ole vaja mõelda midagi, hakata seal oma hingamist reguleerima [---] see ei ole hingamisharjutus. [---] Hingata ei ole sel ajal vaja, aga mitte keegi ei hinga sel ajal, kui ta midagi joob, nii et ei ole tarvis õpetada. (M 1964)

Enamasti ei osanud informandid koguseid päris grammide täpsusega öelda, kuid üldiselt jääb see kogus kusagile kümne kuni kahekümne grammi juurde, mis viina puhul on väike kogus, kuid eetri puhul jällegi täiesti piisav (M 1952). On mainitud ka suuremaid koguseid, üks informant mainis, kuidas tal polnud probleemi neelata alla terve keskmise 4 cl viinapitsi täis eetrit, kuid selliste koguste talumine tuleb organismi pikaajalise ja tiheda eetriga harjutamise peale (M 1979). Siinkohal pole muidugi probleem mitte niivõrd joodava eetri mõjus kuivõrd selles, et nii suur kogus eetrit lööb tõenäoliselt kogenematul tarvitajal hinge kinni. Mis puudutab suuremaid koguseid, siis paljud informandid on öelnud, et suuremad doosid eetrit ei mõju inimesele kuidagi tugevamalt, ent kui võtta liiga vähe eetrit, siis ei pruugi selle mõju olla piisav. Muidugi olenevad

kogused ka sellest, mis eesmärgil eetrit võetakse: kui seda tarvitada lõdvestamise või haiguse tõrjumise eesmärgil, siis piisab juba väga väikesest kogusest, kuid kui soovitakse saavutada joobeseisundit, siis on kogustel suurem roll. Sellisel juhul tarvitatakse eetrit rohkem:

Oleneb, [---] kui tahta lihtsalt lõdvestuda, siis sellest pitsist³ ongi tavaliselt küll. Ma tean küll ja küll selliseid vanainimesi, kes õhtul pärast päevatööd võtavad ühe väikse [---] tsimarukese ja aitab kah. Aga kui tahta [---] nägemustemaailma minna, hallutsinatsioonijahile, siis on vaja rohkem. Siis ootad kuni tunned, et natukene hakkab juba üles tulema ja saadad teise järgi. Siis kui tunned, et teine hakkab ka üles tulema, saadad kolmanda samasuguse järgi. Ja siis reeglina oledki muinasmaailmas. (M 1952)

Doosid jäävad üldjuhul siiski enam-vähem samaks, ehk siis inimese enda taluvuse piiridesse, kuid eetrit võib võtta rohkem kui ainult ühe korra. Siiski rõhutatakse seda, et kui esimesel korral piisavalt suurt kogust ei võta, siis võibki joobe soovitud intensiivsus jääda saavutamatuks:

Vot, kui palju üldse võib tarvitada, see on nüüd selline trikiga küsimus. Üldiselt on niimoodi, et eetri puhul, kui jahtida nägemust või ilmutust, siis tavaliselt see esimene hetk, kui ta tuleb, see ongi kõige tugevam ja pärast võta peale niipalju kui sa jood, seda korrata või ületada ei saa. Ühesõnaga lisaks muule ta kohutavalt väsitab organismi, sest tegemist on ikkagi väga tugeva toksilise aine läbitöötamisega: maksad, neerud, kõik on ju võhmal. Ka psüühiliselt väsitav, sellepärast, et ta paneb ju ikkagi aju ja kesknärvisüsteemi väga harjumatus tempos ja taktis tööle. Ja kui sa jätkad võtmist, siis sa lihtsalt väsid rohkem ja rohkem ning seda esialgset elamust ületada pole võimalik. Aga samas on selline tunne, et ikka tahaks veel ja täiesti tavaline on selline situatsioon, kus tüüp või tüübid tiksuvad hommikuni. (M 1952)

³ Siinkohal on mõeldud väikest eetripitsi (M 1952).

Erilist tehnikat enamusel informantidel siinkohal ei ole, üldjuhul talitatakse enesetunde järgi: kui esimese pitsi mõju hakkab üle minema, võetakse järgmine. Kui eetrit tarvitada mõnuainena, siis muutuvad ka kogused suuremaks. Kuna eetri tarvitamisega, nagu ka paljude teiste meelemürkidega, võib inimesel kaduda ära igasugune piiritunnetus, siis üritades taga ajada seda esimest, kõige kõrgemat meeleseisundit, võivad inimesed mõtlematult õhtu jooksul ära tarvitada päris suure pudeli eetrit.

Hommiuks võib olla see mingisugune pooleliitrine või liitrine, kuidas seal kellelgi on, otsas. [---] Ma olen näinud, pole uskunud oma silmi, kuidas see kaheksa viiekümne, mis olid need ukraina eetrid-- kuidas tüüp selle ütlemisega ööpäeva jooksul oma sisse tiksutab. Aga siis [---] Pidin ükskord jahmatama, kui ma nägin, et üks tegelane, kes mul parasjagu külas oli ja omaette teises majas tegutses, hakkas õhtul tiksutama selle eetriga ja siis hommiuks olid tal juba silmad täiesti pahempidi. Ta oli väsimusest ja mürgitusest juba poollogar ja pool liitrit oli tal koonu vahele läinud. No muidugi väärt kraami täiesti ogar kuritarvitamine. (M 1952)

Kõige levinum eetri joomise viis on see koos veega alla loputades. Eetri kogused varieeruvad joovastava mõju saamiseks oluliselt, kuid üldiselt jäävad siiski inimese enda taluvuse piiridesse. Suurema taluvusega inimesel on seepärast ka lihtne eetriga üle pingutada, kuigi eetri mõju see tugevamaks ei tee. Eetrijoomisest tekkinud esimene tipp hetk jääb vähemalt samal õhtul viimaseks omasarnaseks.

3.4. Eeter ja alkohol

Eeter ja alkohol on omavahel paljuski seotud ja eetrit on nimetatud ka alkoholi vanemaks vennaks (Lüüs 1910 [1909]: 7). Ka nende keemiline koostis on sarnane, sest eetrit sünteesitakse etanoolist ning seda arvesse võttes pole üllatav, et ajalooliselt on inimesed hakanud eetrit jooma alkoholi kehva kättesaadavuse tõttu. Alkoholi sealjuures

kunagi ei unustatud, ka Poolas joodi 1930ndatel eetrit veiniga segatult. Eestis on siiski kõige enam eetrit segatud kangete alkoholsete jookidega, kas siis viina või handsaga. Eetri hingamist alkoholitarvitamise ajal ei ole informantide poolt mainitud. Kuid eetrit on võetud alkoholijoomise vahele. Säärase tarvitamise kohta nenditi küll, et siis kulub eetrit tunduvalt rohkem, et see mingisugust mõju avaldaks, ning see mõju jääb tavaliselt minimaalseks (M 1964). Enamasti kõneldi säärasest kooslusest, kui millestki, mis annab alkoholile midagi juurde, samas kui eetri enda mõjust võtab see midagi ära:

Ma arvan, et see meeldib alkohoolikutele rohkem kui eetrijuojatele. Sellepärast et eeter [--] lisab alkoholile kindlasti midagi niisugust, mida alkohol ei ole. Aga et alkohol eetrile midagi lisaks, sellest mina ei ole aru saanud. Minu meelest vastupidi, ühesõnaga nad töötavad hoopis vastassuunas, hoopis erinevalt. Põhiliselt, mis see alkohol seal segus teeb, ta tõmbab seda eetri toimet tagasi ja kogu selle sündmuse väärrikust allapoole. (M 1952)

Üks informant leidis samuti, et alkohol lahjendab eetri efekti, kuid samas nentis, et tema meelest pole alkoholi ja eetri tarvitamine teineteisest väga palju erinevad, mõlemad on sotsiaalsed tegevused, samas kui eetri ja alkoholi koos tarvitamine meenutab siiski rohkem alkoholijoovet (N 1988). Samas leiti ka, et tegelikult sobivad eeter ja alkohol mõnes mõttes omavahel hästi kokku ja neis on midagi sarnast, sest ka eetril võib mingil määral esineda ergastavaid omadusi (M 1979).

Küsimusele, milline on eetri ja alkoholi vahe ning kas selle mõju on lähemal pigem alkoholile või muudele narkootilistele ainetele, vastas üks informant, et eetri näol on tegemist täiesti omaette substantsiga (M 1970b). Teine informant võrdles eetrit bensiiniga (tema tegeles rohkem eetri nuusutamise), kuigi nentis, et tema meelest on kõikide inimest vähegi mõjutavate ainete näol tegemist narkootikumidega:

Ma paneks alkoholi ja tubaka ülejäänud narkootikumidega ühte patta. Ja kohvi ja tee ja mate ja [---] kärbseseene. Mind tohutult häirib see sildistamine, et narkootikum ja mitte-narkootikum, sest [---] me unustame ära, et kogu meie organism sõltub miljonitest teguritest keskkonnas. Ja [---] kõigil taimedel on mustmiljon alkaloidi, mis mingil määral meid mõjutavad. [---] kogu loodus on täis mingisuguseid mürke, mis mingis kontsentratsioonis on mürk, kuskil seal piiri peal on ta narkootikum, enne kui ta su tapab, ja mingil mõõdukal kontsentratsioonil on ta sulle kasulik, sest ta tapab enne need pisikesed organismid sinu sees, kui ta sinuni jõuab. (N 1988)

Eetri eeliste seas võrreldes alkoholiga on välja toodud selle lühiajalist mõju (ühe pitsi eetri mõju kestvat umbes 15-30 min (M 1974)) kui ka jääknähtude puudumist. Siinkohal võib muidugi vahe olla ka eetri ja alkoholi tarvitamise kogustes: eetrit tarvitatakse õhtu jooksul üldiselt märksa vähem. See on ilmselt ka põhjus, miks eeter Lõuna-Eesti naiste seas populaarne jook oli. Meestel oli aega pidutseda ja juua ning järgmine päev pohmakat pidada, seetõttu viin või handsa sobisid neile joomiseks väga hästi, naistel oli seevastu vaja järgmine päev majapidamistöid teha ja loomi talitada, seetõttu oli eeter neile sobivam jook. Eetri mõju oli lühiajaline ning sellest ei tekkinud pohmelli. (M 1974) Sellegipoolest oli eetritarvitajate seas ka mehi, kuigi üldiselt oli neid siiski vähem. Naiste eetritarvitamine erines ka meeste alkoholijoomisest oluliselt: kui mehed pidutsesid korralikult ja laulsid ning lallasid, siis naised tihtipeale lamasid rahulikult koti peal (M 1974) . Sellist eetrijoomist on kutsutud ka ööbikute kuulamiseks (M 1964). Kuid naiste eetrijoomist on seostatud ka laulmisega (otsi viide).

Kuigi eetri mõju on lühiajalisem kui alkoholil, on eetrit tarvitades ajataju alkoholist märksa erinev. Kui alkoholi mõju all tundub sündmuste käik hulga kiirem ning tunnid mööduvad kui lennates, siis eetri mõju all aeg justkui aeglustub ning selle 15 minuti jooksul võib väga palju kogeda:

Dimensioonimuutus on teine, et kui sõber käis puuriida taga ära [---] Kus käisid? Tema käis eetris [---] minutiga kuskil soojal maal päikese all. Et jah [---] viie minutiga jõuab palju näha ja kogeda. (M 1974)

Alkoholi ja eetri erinevused ei tulene ainult erinevast ajatajust. Alkohol võimendab tuntavalt inimese iseloomuomadusi ning muudab inimesi sotsiaalsemaks, eetri puhul pole see sotsiaalsus niivõrd oluline. Samuti tekitab alkohol eufooriat, mis on küll suures osas psühholoogiline, kuid eetri tekitatud eufooriatunne ei väljendu niivõrd elavalt ja sotsiaalselt kui alkoholiga. Eeter rõhutab suures osas individuaalsust. Ja need inimesed, kes on eetrit tarvitanud, ei pruugi olla nii ühel lainel, kuigi tihtipeale jääb neile enestele mulje, et on:

Need inimesed, kes on eetrit tarbinud ei ole nii ühe laine peal, kui need, kes on alkoholi tarbinud. Sa vaatad kõrvalt, kuidas kaks joodikut mõmisevad kaelakuti kinni, mitte midagi nende jutust aru ei saa, aga neil [---] suhtlus käib. Nad saavad oivaliselt üksteisest aru: nad suhtlevad, nad on õnnelikud. [---] eetriga sellist asja nii väga ei ole [---] Inimesed pigem süvenevad iseendasse ja eralduvad [---] selles mõttes eeter [---] kindlasti ei tee sotsiaalseks. Eks ta kuigipalju ikkagi nagu tekitab eufooriat ka. (M 1970a)

Kuigi eetrit on alkoholi asemel tarvitatud, leidis üks informant siiski, et täielikult eeter alkoholi asendada ei saaks, kuna alkoholikultuur on liialt tugevalt seotud söögikultuuriga (M 1964). Eeter sai see-eest algselt populaarseks arstiteaduses.

3.5. Eetri hingamine

Peale joomise on võimalik eetrit manustada ka seda hingates. Ka sellel võib olla kaks eesmärki, joobe saavutamine või tõve vastu võitlemine⁴. Viimase puhul on kasulik tõmmata otse eetripudelist paar sõõmu eetrit, joobe saavutamiseks võib eetrit valada lapiga ka kilekotti ja seda sealt manustada. Viimane variant on eetri suhtes tunduvalt säästlikum, kuid esimene variant on see-eest palju „väarikam“ ning sedasi saab paremini reguleerida, kui palju eetrit ja kui palju õhku kopsu hingatakse (M 1970a):

On mitu hingamise koolkonda. Et on niiöelda narkari hingamine, et pannakse kilekoti sisse mingi lapikene, mis eetriga läbi [---] immutatakse ja siis hingatakse [---] Põhimõtteliselt üks seesama õhk käib edasi tagasi kopsu ja kilekotti. [---] See on ökonoomsem, aga ei ole just väga väarikas. Väarikam on ikka otse purgi pealt hingata, siis saad ise reguleerida, kui palju eetriaure ja kui palju õhku tuleb, et oleks paras segu, mis hinge kinni ei löö [---]. (M 1970a)

Eetri hingamise rituaal on sarnane eetri joomise rituaaliga: mõlemaid sooritatakse enamasti kas pisema seltskonnaga või üksinda (kuigi ükski informant pole seda otseselt maininud, olen ise olnud tunnistajaks). Minu informantide seast tegelesid aktiivselt eetri nuusutamisega vaid kaks informanti, kuigi ka teised olid eetrit nuusutanud, enamasti küll nohu korral (M 1959). Mõned informandid, kes tegelesid eetri joomisega, pidasid selle hingamist isegi raiskamiseks (M 1964). Üks informant leidis, et eetri hingamisel tekib suurem probleem piiripidamisega, kuna kogu aeg jääks justkui väike annus eetrit puudu ülima tunde saavutamisest (M 1952). Eetri hingamise puuduseks tõi üks informant ka sellest tekkiva peavalu, mis viitab ajurakkude mõjutamisele, ning pidas seda samaväärseks toksikomaaniaga. Siiski ta nentis, et hingamine pole ilmselt lihtsalt talle meelepärane (M 1979).

⁴ Eetri hingamist kasutatakse ülemiste hingamisteedega haiguste, tavaliselt nohu, vastu võitlemisel, kuna eeter kuivab limaskestasid (M 1959).

Teine (N 1988) informant, kes oli samuti peamiselt eetri hingamisega tegelema, võrdles samuti eetri tarvitamist toksikomaaniaga ning nentis, et tegemist ei ole eriti kultuurse tegevusega. Temagi tegeles eetrihingamisega pisemas seltskonnas.

Eetri hingamine ei erine seltskondlikus mõttes väga palju eetri joomisest, kuigi informandid, kes tegelesid põhiliselt eetri joomisega, pigem taunisid eetri säärast kasutamist. Hingamisega on eetri mõju kiirem ja intensiivsem, kuid läheb ka vähema ajaga üle. Põhjus seisneb muuhulgas selles, et kehasse imendunud eeter jaotub kere vastavalt verevarustusele ja lipiidisisaldusele: mida suurem on elundi verevarustus, seda rohkem eetrit sinna satub. Seetõttu liigubki eeter hingamise korral kõige kiiremini ajju ning sellega on ka selgitatav eetri väga karme toime (Allikmets, Nurmand 1982: 217). Kindlasti seostub säärane tarvitamine rohkem toksikomaaniaga, kuid informandid, kes eetrit hingasid, kasutasid seda ikkagi sooviga saada samasuguseid kogemusi kui eetrijuudad.

3.6. Eetri tarvitamine raviotstarbel

Põhiliselt tarvitatakse eetrit külmetushaiguste ja ka gripi ärahoidmiseks. Osad informandid rääkisid, et kui eetrit haiguse korral võtta, siis on seda parem suhkruga tarvitada. Tõve korral eetri suhkruga joomist oli mainitud ka korrespondentide vastustes (KV 977: 66). Kui hakata haigeks jääma on oluline õigel ajamomendil tõvele jaole saada, sest kui eetri manustamisega kasvõi tunni võrra hiljaks jääda, on haigus sellegipoolest kindel tulema (M 1974). Üks informant pidas see-eest eetrit lausa imerohuks (N 1988), mis on mõlemal korral, kui ta on seda tõve vastu võtnud, ka väga hästi aidanud. Teine informant jällegi nentis, et enamasti eeter külmetushaiguste vastu ei aita, kuna seda tuleb tõesti manustada alles siis, kui haigust sees pole (M 1952), siiski võib eeter ka tema sõnul vahel abiks olla:

Ma kukkusin ükskord jääauku. [---] Väljas oli paras pakane, mingisugune miinus

viisteist, [---] riided külmusid üsna kiiresti mul kontkangeks, niimoodi, et ma pidin sirgete jalgadega mäest üles jooksuma. Õnneks maja oli köetud, võtsin kohe need jäätunud kaltsud seljast ära [---] soojad riided selga ja ahju peale. Eederipudel ühte ja konjak teise kätte ja siis uhasin omale sisse. Ja ei jäänud haigeks tookord-- tõesti ei jäänud. Aga sellisel puhul ei tea ju kunagi, miks ei jäänud. Et kas eeder oli hea või elutahe oli hea. (M 1952)

Korrespondentide vastustes tuli ette arvamus, et eeter oli randlaste „firmajook“. Talvel enne jääle minekut oli hea natuke eetrit manustada, pidavat hästi soojas hoidma. Eks sedagi saab mõnes mõttes käsitleda kui eetri tarvitamist profülaktikaks. (KV 977: 44-45)

Kuigi ei saa uskuda päris kindlalt kõikidesse eetri raviomadustesse, mida informandid on kirjeldanud, on eetril üks hea omadus, millega paljud informandid nõustusid: lihaste lõdvestamine. Pärast pikka ja füüsiliselt rasket tööpäeva on väga hea võtta väike tilgakene eetrit, sest see jõuab oma lõdvestavate omadustega sügavamale kui miski muu. Eeter tagab siis rahuliku une ning järgmisel päeval on kindlasti parem kui ilma eetrit võtmata (M 1952). Eetri tarvitamist pärast rasket füüsilist tööd oli mainitud ka korrespondentide vastustes (KV 977: 83). Ka liigesevalu vastu on eeter tõhus abiline:

Mul on lapsest saati mingi liigeseasi, et liigesed valutavad aeg-ajalt. Eriti õhtul magama jäädes. [---] mitu aastat oli täiesti halvasti, ma ei saanud muidu magama jääda, kui ma pidin ibuprofeeni võtma. [---] Muidu kannatad mitu tundi enne kui magama jääd. [---] siis ma avastasingi selle. Eeter oli Belgias saada retseptivabalt ja minu arust see tegi küll kõvasti paremaks, [---] Praegu on üldse nii korda läinud, et ei võta ibuprofeeni ka enam umbes pool aastat [---] üldse tabletti pole võtnud ja eetrit pole ka joonud. Aga eeter on küll enam-vähem ainus aine poe valuvaigistite kõrval, mis midagi väga konkreetset teeb. (M 1979)

Eetrit võib haiguse, eriti nohu korral, ka väikestes kogustes nuusutada. Informandid

leidsid, et eetril on limaskesti kuivatav omadus. Üks informant ravis sellega juba aastaid oma igakevadist allergianohu (M 1959) ning teine informant nentis, et kui nohu hakkab alles tulema, leiab ka siis paarist kolmest sõõmust eestri abi (M 1970a), kuigi nohu täieliku tõrjumise osas jäädi skeptiliseks (M 1952).

Kuigi enamus informante nentisid, et eetri tarvitamisel gripi või muude külmetushaiguste korral on ajastus väga oluline, on siiski oluline märkida, et eeter lahustab rasva ning seetõttu võib tõepoolest aidata organismi viirushaiguste vastu võitlemisel, kuna osasid viiruseid kaitseb lipiidkest. Sellest johtuvalt tekkis ka ühel informandil teooria, et ehk oleks võimalik isegi HIVst kuidagi jagu saada, kui eetri tase organismis piisavalt kõrgeks ajada, kuid nentis, et tema teada seda proovitud ei ole ning see on pigem „mütoloogia valdkonda kuuluv võimalus“. (M 1970a)

Eetril on ka desinfitseerivad ning nõrgad valuvaigistavad omadused. Paikselt nahaga kokku puutudes tekitab eeter kiire aurustumise tõttu külmatunnet ning sellest johtuvalt ka kerget tuimestust (Allikmets, Nurmand 1982: 217). Sestap on seda kasulik peale panna igasugustele suurematele ja väiksematele pindmistele haavadele. Üks informant kõneles lausa, kuidas eetri pealemäärimisega kadus tema katkistel jalataldadel igasugune valutunne ära:

Viin lihtsalt desinfitseerib mingil määral, aga eeter nagu põletas selle haava niimoodi läbi, et mitte mingisugust valu ka ei olnud enam. Kui viina haavale peale määrid, siis see valu ikkagi jääb, kui see asi on põletikus. Aga eeter võtab kõik valu ära. (N 1988)

Teine informant kõneles, kuidas lõikas eetrijoobes endale katkise pudeliga näppu, kuid ei tundnud veel mõnda aega mitte midagi. Valutama hakkas sõrm alles pärast. (M 1970a)

Peale pindmiste haavade on eestrist lühikeseks ajaks abi ka hambavalu puhul, sellisel

juhul tuleb eetriga immutatud vatitupsu valutava hamba peal hoida. Seda olen ka isiklikult kõrvalt näinud ja lühikese aja jooksul see tõesti toimis. Ka korrespondentide vastustest leidis äramainimisi eetri hambavalu vastu tarvitamise osas (KV 977: 16, 47). Pikemas perspektiivis sellest muidugi abi ei ole ning esimesel võimalusel tuleks pöörduda hambaarsti juurde.

Põnevamaid lugusid eetri raviomadustest leidsin korrespondentide vastustest. Lisaks eetri mõjule külmetushaiguste vastu oli seal mainitud ka eetri kasutamist raskemate tõbede korral. Näiteks teadis üks vastajatest rääkida lugu, kuidas tema vanaema oli päästnud oma perekonna kõhutõvest ja rõugetest, kasutades koirohtu ja määrides iga päev eetriga niisutatud lapiga ukse käepidemeid. Eetri lõhn olevat koguaeg toas olnud. (KV 977: 22)

Üks vastaja kirjutas tuttavast, kes oli lisaks eetrijoomisele ravinud eetrikompressiga kilpnääret, mida ei saanud opereerida (KV 977: 279-280). Ekstreemsema näite tõi aga üks vastaja, kelle sünnikülas üks naine maksavähki põdes:

Kirjutan ühe konkreetse juhtumi minu sünnikülast. Vanem naine natuke üle seitsmekümne põdes maksavähki. Omaste teada oli suremas. Keegi tuttav astus sisse ja küsis, eetrit tahaksid sisse võtta? Proovi ehk aitab natuke. Oligi proovinud ja siis magama jäänud. (muide ta ei saanud enam magada). Magas kaua. Omaksed arvasid, et nüüd sureb ära. Alma ärkas üles ja oksendas mustasid tükke. Peale selle küsis süüa. Jällegi oli imestus suur, et haige, kes ei söönud, tahab süüa. Oligi söönud ja elas veel üle kümne aasta. Suri ikkagi vähki. (KV 977: 166-167)

Siinkohal võib ju eeldada, et eeter aeglustas haiguse kulgu, kuid kokkuvõttes tõve siiski välja ei ravinud.

Eetrit saab kasutada ka koduses majapidamises ning sellest johtuvalt ka puhastamistöodes. Minu poolt küsitletud informandid ei kasutanud küll eetrit väga laialdaselt millekski muuks kui joomiseks, nuusutamiseks või tõve vastu võitlemiseks. Kuigi üks informant rääkis kogemusest, kus nad kaaslasega nuusutasid nädalavahetusega ära terve pudeli eetrit (kas pooleliitrine või liitrine) ning valmistasid selle aja jooksul kolmkümmend liitrit õunamahla, millest mitte ükski purk ei läinud hallitama. Tal endal oli teooria, et ehk oli eetri kontsentratsioon õhus nõnda suur, et tappis kõik kahjulikud organismid. (N 1988). Eetri puhul on mainitud ka kasutamist mudellennukite kütuseks vahekorras üks osa eetrit, üks osa kastoorõli ja üks osa petrooli (M 1970a).

Tuleb nentida, et kuigi eetril on valuvaigistavad ja desinfitseerivad omadused, ei ole eeter siiski ravim, mis alati iga haiguse korral aitab. Eetri toimet gripi ja muude haiguste puhul pole arstide poolt viimasel ajal piisavalt palju uuritud, et saaksin siinkohal mingisuguseid paikapidavaid järeldusi teha. Eetri manustamine haiguse ajal see-eest halba küll teha ei tohiks.

3.7. Eetri mõjud

Eetri mõju organismile võib olla erinev, see oleneb sellest, mis eesmärgil eetrit tarvitada. Kui tarvitada eetrit alkoholi asendajana või koos alkoholiga, on eesmärgiks kiiremini (või odavamalt) joobeseisundit saavutada. Lisaks erineb joove eetri mõjul tavalisest alkoholijoobest. Teine võimalus on kasutada eetrit raviotstarbel või profülaktikaks, sellisel juhul tarvitatakse seda väikeste koguste kaupa, vastavalt vajadusele. Kolmas variant on eetri tarvitamine meditatiivsel eesmärgil, enesesse süüvimiseks ning seeläbi ka näiteks enda argiprobleemidele kiire lahenduse leidmiseks (M 1970a). Säärane vahetegemine tuli põhiliselt informantide poolt ja tõenäoliselt sõltub suures osas

joomise kontekstist ning joodud kogustest. Viimast tarvitamisviisi kirjeldati informantide poolt kõige rohkem.

Eeter on hallutsinogeensete omadustega aine, kuigi tavaliselt esinevad need omadused tugevamalt eetriaurude hingamisel. Eetrit juues võib samuti esineda hallutsinogeenseid elamusi, kuid see oleneb väga palju kogustest ning keskkonna mõjudest. Enamasti on eetrikogused juues väiksemad, kui seda hingates⁵. Pärast eetri joomist on soovitatud pikali visata, et eetrist tulenevad elamused erksamad oleksid, kuid soovitus võib tulla ka sellest, et eeter lõdvestab lihaseid ning pikali visates on kõige mugavam olla. Samuti on hea, kui puuduvad stiimulid, sest eetri mõju sõltub suuresti välistest teguritest. (Üks informant kirjeldas olukorda, kus terve eetrit nautinud seltskond „kukkus kosmosest alla“ ühe mehe karjatuse tõttu (M 1970b))

Eeter on intiimne jook, mis ei soodusta pidutsemist, kuid seda võib tarvitada ka paari- kolme inimesega, sellisel juhul on hea näiteks muusikat kuulata (M 1964). Eetrit on seostatud teispoolsusega ja esivanematega kõnelemisega (M 1952, M 1964). Seda on ka kirjeldatud kui kiiret viisi, kuidas „teisel pool“ ära käia ja siis tagasi tulla ning igapäevaelu probleemidega edasi tegeleda (M 1974). See sobib ka näiteks pärast suurt füüsilist pingutust ja on hea enese taastamise vahend:

See vahel on kasulik, kuna ta on [---] rekreatsiooni või mingi kosutamise ja enese taastamise vahend. [---] See on jälle erinevus alkoholist, et ta ei ole lihtsalt lõõgastus, et ennast välja elada, ja pärast on mingi tagasilööök, vaid seda tagasilööki tavaliselt eriti ei ole. [---] Ta tuleb nii või teisiti ise, see sõltub mingist kehalisest ja psüühilisest seisundist, seda ei saa eriti forsseerida. Kõige äärmuslikum on siis, kui füüsiliselt on

⁵ Enamasti ei osanud informandid väga täpselt öelda, kui suured kogused eetrit ühe õhtu jooksul tarvitamiseks läks, kuid hingamisel kulub eetrit rohkem (vastavalt sellele, kas hingatakse pudelist või kilekotist). Hingates kulus näiteks kahe inimese peale nädalavahetuse jooksul pooleliitrine pudel eetrit (N 1988), juues jagub nii suurest pudelist pikemaks perioodiks.

tehtud mingisugune suurem pingutus ja pärast seda väga kiiresti eetrit võtta, siis on korraks selline kaugel ära käimine. See võib kogemata kombel tulla. [---] Ja siis sealt tullakse niimoodi aegamööda tagasi, [---] nagu vähehaaval, ehitada ennast uuesti üles. Kõigepealt tuleb meelde tuletada oma nimi ja siis saab kõik muu ka jälle kätte. On nagu selline tagasikerimine. Sellest kaugemale minna minu arvates teadvusel olles minna ei saa. (M 1964)

Üks informant leidis, et eeter võib olla ka kasulik painajate või vanade probleemide ülesleidmiseks ja enda jaoks lahtiseletamiseks. Sellisel juhul peab seda eesmärgipäraselt tarvitama. Tihtipeale ei saa eetriuimas olles nendest emotsioonidest päris täpselt aru, kuid need võivad pärast selgeks saada, sest mingisugused seosed siiski tekivad ning võivad ka meelde jääda ja pärast ehk saab nendest midagi välja lugeda (M 1970a). Samas ei ole eetriuimas tekkivaid mõtteid sugugi lihtne sealt endaga kaasa võtta:

Ma olen püüdnud midagi kirja panna, sellest ei tulnud küll midagi välja [---] Aga seal sügaval on mingisugused [---] mõtted ja mingid arusaamised, aga siis on nagu mitu asja, et [---] tuleb nagu mingi väga oluline mõte või saad nagu millestki aru. Tõesti tundub, et kas kohe sõnastad ära või oledki juba sõnastanud midagi. [---] Inimkonna või inimeste mõtlemisviisi või maailmanägemise jaoks midagi [---] väga olulist, midagi sellist, et on tõesti selline tunne, et kui sa selle teadmise võtad sealt kaasa, [---] et see oleks nagu pöördeline [naerab]. See on enam-vähem ühte lausesse kokku võetav mõte, mis on täpselt puudu inimkonna arenguks järgmisesse etappi. Meil on praegu tehniline areng, see on väga lahe, aga selles vaimses arengus mingit väga suurt hüpet ei ole olnud. [---] Üks asi on see, et see vahimees nagu sekkub, et mingi reaalsus või kaine mõistus, ja siis tekib teine moment, kui tundub, et ta enam tagasi tõmmata ei saa, siis ta pakub mingit naudingumomenti või diili. (M 1979)

Siinkohal kirjeldati kainet mõistust kui vahimeest, kes ei lase inimesel selle sügavama arusaamiseni jõuda. Samuti sai mainitud, et iga narkootikumi esimesel tarvitamiskorral

ei oska inimese teadvus või „vahimees“ aine tekitatud reaktsioone kontrollida ning sellest johtuvalt jõutakse esimese tarvitamiskorraga alati kaugemale, kui järgnevatega. Sarnaselt pikemaajalisele tarvitamisele on ka samal õhtul liialt palju eetrit tarvitades sarnane probleem, et pärast esimest eetrielamust järgnevad enam nii erksad ei ole. Üks informant põhjendas sellega ka, miks talle eetrit hingata ei meeldi, hingamisega tekib säärane emotsioon kiiremini ning seda esimest tunnet või mõtet taga ajades võib inimene eetrit liiga palju tarvitada, millest ei tule midagi head, see ainult kurnab keha ja vaimu (M 1952).

Mitmed informandid kirjeldasid, et eetrit tarvitades saab minna „teise ilma“ või on võimalik niiviisi ka esivanematega kõnelda (M 1964). Ühel informandil õnnestus jällegi eetri mõju all olles ajas tagasi rännata:

Ma olen eetriga ajas tagasi ka lennanud. See oli niimoodi, et hingasin eetrit ja järsku ma leian ennast [---] seitsmekümnendate Põhja-Eestist. Nõukaaeg oli veel, ja selline funk-stiilis suvi. Kolmnurgakujulise arhitektuuriga, kus ma siis istusin. Mul oli peigmees, kes oli äärmiselt nõme; ämm, kes mind ei sallinud ja peigmehe sõbrad olid külas. Ja ma tundsin, et ma olen ääretult õnnetu. Ja see oligi kõik täiesti reaalne, ma olingi seal. Ja ma mäletasin, et kunagi on miski muu variant veel olnud, mingi muu reaalsus. Mul nagu ähmaselt meenus, et keegi, mul oli üks peigmees tol ajal, keegi teine on veel olnud ja mingid teised inimesed, aga täpselt nagu ei mäleta. Ja siis mulle tuli meelde, et see on vist ikkagi kuidagi eetriga seotud, et ma siin olen. (N 1988)

Kuid temagi nentis, et pärast pikaajalist eetri kasutamist hakkasid kõik eetrirännakud keerlema ainult eetri ümber ning tagasi tulles polnud tal ka enam midagi meeles. Ta kirjeldas ühte viimast eetrinägemust, kus eetrivaimud teda noomisid:

Ja mingi hetk ma nägin sellist asja, et eetrivaimud ei tahtnud mind üldse enda sekka võtta ja imestasid-irvitasid, et mida sa siia tükid, tüdruk, sa oled elus ja sa saad tajuda

kõiki neid asju, mida elus inimesed tajuvad. Jää oma liistude juurde. Naudi seda ja ära roni sinna, kus sul asja pole. (N 1988)

Peale ajarännakute on palju kirjeldatud eetri mõju all olles inglite koori kuulmist või inglite nägemist (KV 977: 54). Üks informant kirjeldas olukorda, kus setu naised eetrijoomist ööbikute kuulamiseks kutsusid (M 1964). Kõige teravamini mõjutabki eeter inimese kuulmist. Teine informant kirjeldas, et kuulis viiekorruselises paneelmajas olles, kuidas mitu korrust allpool kraan tilkus (M 1970a). Kõik helid muutuvad teravamaks. Eetri mõju all on ka vana Ikaruse bussiga sõites kuulnud kirikukellasid. See oli tingitud mootori mürinast, mis tekitas resonantsi ning kõik see kokku jättis mulje kirikukellade löömisest. (M 1974). Teine informant kirjeldas eetri mõju kuulmisele sürrealistlikult:

Kuulad muusikat ja [---] sa kuuled, kuidas kõik hääldatav muutub üheksakorruseliste majade suurusteks kivist massiivseteks, monumentaalseteks tähtedeks ja siis need tähed kõik muutuvad-- on nagu molekulidest koosnevad ja siis sina kaod sinna lõpmatusse molekulide vahele ära. Näiteks pika susiseva C-tähe lõppu pidi hakkad sa lendama, molekulide vahel, mis siis seda C-d moodustavad. See, kuidas helisid tajud, on täiesti kirjeldamatu. (N 1988)

Kuulmine võib intensiivistuda sedavõrd, et üks informant rääkis loo, kuidas sõja ajal olla mehed eetrit tarvitanud ja ühel hetkel arvanud, et sõjalennuk lendab läheduses. Kui mehed välja läksid, ei näinud midagi ning pärast avastasid, et tegu oli olnud lae all lendava kärbsesega (M 1959).

Teine palju märgatavam eetri kõrvalmõju on ka paar päeva pärast eetri tarvitamist tunda: see on lõhn. Kuna eeter väljub organismist põhiliselt kopsude kaudu⁶, mõjutab see ka

⁶ Umbes 90% eetrist väljub organismist kopsude kaudu, väiksem osa läbi neerude uriiniga ning kõige väiksem osa eemaldub limaskestadest. (Allikmets, Nurmand 1982: 217)

inimese haistmismeelt. Kõigel, mida haistad, on teistsugune lõhn. Niiviisi võib isegi lilled lõhn või muud lõhnad, mis tavapäraselt meeldivalt mõjuvad, eetrit hinganud inimesel tunduda vastiku lõhnaga (N 1988).

Kuigi eetri mõjud on võrdlemisi visad taustamüra keskele ära kaduma, on tal siiski hallutsinogeenseid omadusi, mis küll enamasti ilmnevad eetri sissehingamisel. Eetri joomisel on samuti aeg-ajalt võimalik mõni rännak läbi teha, kuid see oleneb väga palju keskkonnast ja meeleolust. Sellegipoolest on paljud informandid kinnitanud, et eeter, lisaks lihaste lõdvestamisele, mõjutab kuulmistaju. Eetri järelmõjudena saab ära märkida ka muutunud lõhnataju, kuna eeter väljub kehast nii joomise kui ka hingamise puhul põhiliselt kopsude kaudu. Sellest johtuvalt võib lausa mitu päeva kõigel eetrihõng juures olla, mida tunnevad ka teised inimesed.

3.8. Eetri ohud

Tarvitades eetrit, ei saa mööda vaadata ka eetriga seotud ohtudest. Üks kõige elementaarsemaid, mis on seotud nii joomise kui ka nuusutamise, on tuleohtlikkus. Eeter on äärmiselt plahvatusohtlik ning seda tuleks kaugel hoida igasugusest lahtisest tulest kui ka liiga soojadest kohtadest, viimasel puhul on kõige leebem variant, et eeter aurustub kehva korgiga pudelist lihtsalt ära (seda juhtus vanasti rohkem, uutel norra eetripudelitel on hea õhukindel kork peal, nõukogude ajal oli probleem suurem). Lisaks on oluline ära märkida, et eetri ja õhu pikemaajalisel kokkupuutumisel tekivad plahvatusohtlikud peroksiidid (Chang 1991 [1981]: 1011):

Tartus keemiahoones oli suur plahvatus. Juhtus eetrinõuga, mis oli õues või keldris lausa, kus eeter oli siis klaaslihvorgiga suures pudelis. Selle korgi mahavõtmisel toimus seal kohutav plahvatus, sellepärast, et eetri peroksiidid olid seal vahel ja keeramisel tekkis kas säde või terminile impulss mis need peroksiidid plahvatama pani.

Tagajärjeks oli päris suur häving. Sellepärast [---] näiteks teatud metallidega ei soovitata eetrit kokku panna ja parem kui ta hapnikuga kokku ei puutu. (M 1970a)

Väga palju on mainitud, et eetrit juues ei tohiks ka suitsetada. Suures osas on hirm ennast põlema panna alusetu, kuigi kopsudest rõhitsuste kujul väljuv eeter võib siiski süttida. Sellisel juhul ilmselt sõltub väga palju, mis selle leegi ette juhtub jääma. Üks informant suutis sedasi põlema panna oma sõbra veranda kardina:

Kunagi sõbra juures jõime eetrit, suhtlesime omavahel ja kosmosega ja siis mõtlesin, et juba aega möödab ka, lähen suitsu tegema ja tundsin, et nüüd tuleb see krooks, tõmbasin tiku põlema ja rõhitsesin. Ja see asi plahvatas. Siis kustutasin sõbra veranda pilliroost kardinat. (M 1970b)

Väga oluline on ka see, et pärast eetri joomist ei tohi kindlasti juua kuumasid jooke, nt kohvi või teed, samuti ei ole soovitav süüa ka sooja sööki, ka see võib kehvasti lõppeda. Nimelt eetri toimel venib niigi magu aurustumise tõttu suuremaks ning midagi kuuma peale juues/süües intensiivistub aurustumisprotsess veelgi ja see tekitab põrgulikku valu ja hullemal juhul võib magu isegi lõhkeda (Lüüs 1910 [1909]: 10). Eetritele ei ole muuhulgas hea peale juua ka gaasilisi jooke. Ühe informandi kogemuste kohaselt ei ole kõige parem mõte eetrit tarvitada mägedes. Seal hakkab eeter rohkem lenduma ja maos intensiivsemalt paisuma ning võib seetõttu ebameeldivaid tagajärgi põhjustada (M 1979).

Viimane oht esineb eetri liigtarvitamisel ning see on seotud inimese mõistusega. Kuna eeter lahustab rasvasid (Chang 1991 [1981]: 1011) ei ole see suurtes kogustes ajule sugugi hea (N 1988) ning seda palju tarvitades on ühe informandi sõnul oht jääda dementseks (M 1952). Kaks informanti kirjeldasid, kuidas on tunnistanud muutusi, mis tekivad inimese käitumises ja suhtlemisel liigse eetritarvitamise tagajärjel (M 1952, M 1979), neist teisel informandil olid enesel kogemused, kus igapäevane eetrijoomine

tekitas tal kõnehäireid: sõnad ei tulnud piisavalt kiiresti meelde ning sellest johtuvalt oli kõne katkendlik. Kuid pärast eetritarvitamise lõpetamist taastus normaalne kõnevõime mõne aja pärast. Jäädavaid kahjustusi õnneks tollel juhul ei tekkinud, sest eetrijoomine sääraustes kogustes lõpetati õigel ajal ära (M 1979).

Eetri tarvitamisega seotud ohud on põhiliselt seotud selle hooletu käsitlemise ja teadmatu manustamisega. Eetrit tarvitades ei tohi unustada, et tegemist on kergelt süttiva ja lenduva ning madalal temperatuuril keeva vedelikuga. Kodustes tingimustes ning õigesti hoituna ei tohiks see väga ohtlik olla. Lisaks tuleb eetrit tarvitades meeles pidada, et mitte ühegi aine liigne termitamine ei tule tervisele eriti kasuks.

Kokkuvõte

Käesolevas töös uurisin eetritarvitamist Eestis. Tahtsin uurida, millisel põhjusel ja kuidas inimesed eetrit on tarvitanud. Põhiline keskendumispunkt oli hilisemal ajal.

Tööks sooritasin kokku intervjuud 9 informandiga, kuid uurisin ka Eesti Rahva Muuseumis korrespondentide vastuseid. Teoreetilise raamistiku loomiseks uurisin põhiliselt kolme alkoholiantropoloogia artiklit, kuna alkoholi ja eetri tarvitamise ajalugu on sarnane. Lisaks tarvitati neid tihtipeale paralleelselt või korraga. Taustaks annan töös ülevaate ka eetri ajaloost: selle avastamisest, kasutusele võtmisest anesteegas kuni tänase päevani, mil eetrit enam Eesti apteekidest saada ei ole.

Töös uurin põhiliselt eetri tarvitamise kolme viisi: eetri joomine koos alkoholiga, eetri tarvitamine raviotstarbel ning eetri joomine ja hingamine puhtal kujul. Sellise jaotuse põhjuseks on informantide poolt tehtud vahe manustamise põhjustes. Eetri joomine koos alkoholiga annab alkoholijoobe teistsuguse dimensiooni juurde. Raviotstarbel eetrit hingates või juues on kogused üldiselt väiksemad, mistõttu pole ka eetrijoove nii intensiivne. Eetrijoomine puhtalt oli see-eest informantidele enamasti rituaalne aktsioon, mida ei tehtud eriti tihti ja mille jaoks otsiti õiget momenti. Suures osas ka seetõttu, et eetri spetsiifiline lõhn käib tarvitajaga paar päeva pärast joomist või hingamist kaasas.

Olen kirjeldanud ka detailselt eetrijoomise protsessi ja erinevaid jooke, millega koos on eetrijoomine soovitatud või siis välistatud. Lisaks olen töös välja toonud ka lugusid informantide isiklikest kogemustest eetrijoobes: mida nad on näinud või tundnud. See oli oluliseks osaks mõistmaks, miks inimesed eetrit joovad. Samuti tuli välja, et eetrit tihti juues tekib organismil selle vastu kiiresti tolerants, mille tõttu tekib oht seda liiga palju tarvitada. Organism harjub lausa nii kiiresti, et kõige esimene eetri tekitatud joove ühel õhtul on tihtipeale ka kõige intensiivsem. Pole vahet, kui palju hiljem eetrit peale juua, samasugust elamust ei saavutata. Ka selle tõttu vältisid paljud informandid liiga tihti eetri tarvitamist, mis andis eetrijoomisele rituaalse hõngu.

Töös toon välja ka eetritarvitamisega seotud ohud. Alates tuleohtlikkusest kuni tüsistusteni, mis võivad kaasneda eetri liigtarvitamisega nii ühekordselt kui pikema ajaperioodi jooksul. Eetri joomisega on seotud ka palju hirmujutte. Korrespondentide vastuseid informantide omadega võrreldes avastasin, et suhtumine eetrisse sõltub suuresti inimeste enda kogemustest eetriga. Inimestel, kes olid eetrit rohkem tarvitanud, ei olnud sellega seoses ka märkimisväärseid hirmusid.

Töö annab lühida ülevaate eetritarvitamisest Eestis. Selle põhjal ei saa väga paikapanevaid järeldusi teha kombe levikust ja jätkusuutlikkusest, kuigi eeldusel, et eeter uuesti Eestis apteekides müügile ei tule, pole seda ilmselt ka väga kauaks. Sellegipoolest annaks veel praegu detailsemal uurimisel kindlaks teha, kui levinud on komme viimasel ajal olnud ning kas valdavalt on kasutajate seas olnud rohkem mehi või naisi. Kindlasti tasuks veel süveneda eetrijoobes kogetule ning palju huvitavat võib välja tulla, kui valida informantideks meditsiiniga tegelevaid inimesi.

Kasutatud allikad:

Intervjuud

M 1970a – suuline intervjuu 12.01.12

M 1952 – suuline intervjuu 04.02.12

M 1970b – suuline intervjuu 12.03.12

M 1979 – suuline intervjuu 15.03.12

M 1964 – suuline intervjuu 17.03.12

M 1959 – suuline intervjuu 18.04.13

M 1974 – suuline intervjuu 18.04.13

N 1986 – suuline intervjuu 17.03.12

N 1988 – suuline intervjuu 12.02.13

Kasutatud kirjandus:

- Allikmets, Lembit, Nurmand, Leo. 1996. *Farmakoloogia*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus
- Chang, Raymond. 1991 [1981]. *Chemistry*. Fourth Edition. New York: McGraw-Hill Inc.
- Dietler, Michael. 2006. Alcohol: Anthropological/Archaeological Perspectives. *Annual Review of Anthropology*, lk. 229-249.
- Harjo, Sven. 2013. Traditsioon hääbub: setud joovad üha vähem eetrit. *Õhtuleht*. 4. juuli, 2013. URL: <http://www.oh tuleht.ee/532390/traditsioon-haabub-setud-joovad-uha-vahem-eetrit> – viimati vaadatud 26. mai, 2014
- Heath, Dwight B. 1987. Anthropology and alcohol studies: current issues. *Annual Review of Anthropology* 16, lk. 99-120.
- Kask, Uno; Rawn, David J. 1993. *General Chemistry*. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers.
- Leete, Art. 1997. Sacrificial Ceremony at Lake Num-To. *Pro Ethnologia* 5. Tartu, lk 35-55.
- Linden, David J. 2011. The Irish Ether Drinking Craze. *The Compass of Pleasure*. June 1, 2011. URL: <http://www.psychologytoday.com/blog/the-compass-pleasure/201106/the-irish-ether-drinking-craze-0> – viimati vaadatud 26. mai, 2014
- Luiga, Johannes. 1912. *Liikwa joomine ja müümine maal*. Tartu: Eesti Karskusseltside toimekonna kirjastus nr. 40.
- Lüüs, Aadu. 1910. *Liikwa ehk eeter*. Kõne Wõru karskuse kihutuskoosolekult 1909. Tartu: Eesti Karskusseltside Kesктоimekonna kirjastus nr. 22.
- Mandelbaum, David G. 1979. Alcohol and culture. Mac Marshall (toim). *Beliefs, behaviours and alcoholic beverages. A cross country survey*. Ann Arbor, The University of Michigan Press, lk. 14-30.
- Miller, Ronald D. 2010 [1981]. *Miller's Anesthesia*. Volume 1. Edited by Ronald Miller, associate editors: Lars I. Erikson, Lee A. Fleisher, Jeanine P. Wiener-Kronish,

- William L. Young. Philadelphia: Churchill Livingstone Elsevier. lk. 9-16.
- Raudoja, Ahto. 2009. Handsa. Lahutamatu osa seto kultuurist. *Horisont* 2009/4: <http://www.horisont.ee/node/1157> – viimati vaadatud 26. mai, 2014
- Seeman, Svetlana; Sinisalu, Väino. 2011. Suur kingitus inimkonnale. Märkmeid eeternarkoosi ajaloost. *Eesti Arst* 90(7), lk. 327-331 URL: <http://www.eestiarst.ee/static/files/011/ea1107lk327-331.pdf>– viimati vaadatud 26. mai, 2014
- Zandberg, Adrian 2010. „Villages... Reek of Ether Vapours“: Ether Drinking in Silesia before 1939. *Medical History* 54(3): 387-396. URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2890321/> – viimati vaadatud 26. mai, 2014
- Riigikogulane 2013 = Riigikogulane vastab eetrijoomise kohta. *Võrumaa Teataja*, 18. juuli <http://www.vorumaateataja.ee/index.php/ee/63-viimased-uudised/7881-riigikogulane-vastab-eetrijoomise-kohta>

Summary

Ether consumption in Estonia

The goal of this bachelor's thesis was to examine how and why people consume ether. Ether is a highly flammable liquid with a relatively low boiling point. For the theoretical background I read three articles which focused on alcohol anthropology, since there isn't very much material about ether consumption specifically. There's also a lot of similarities in alcohol and ether drinking, since ether was often consumed instead of alcohol or with alcohol. For background material I also used a lot of books which focused on anesthesiology to get an overview of the history of ether.

I carried out 8 interviews with 9 informants from January 2012 to April 2013. I also researched correspondents' answers to the question sheet from 2001 "Ether and its drinking" at the archive of the Estonian National Museum. I chose the subject when I stumbled upon the correspondents' answers while doing another research for a school project. Since I have had several experiences with ether since I was a child, the subject fascinated me. Also while reading these answers I realized that my experiences with ether were quite different than the ones represented there. I figured it had something to do with the fact that a lot of the correspondents didn't have a lot of personal experiences with consuming ether. Therefore they had a different view on the matter.

I differentiated between three ways to consume ether. The first one is drinking it with alcohol, the second one is consuming it to fight illness and the last one is drinking or inhaling it pure. The reason I distinguished between them was mainly because the informants did. Drinking ether with alcohol has been used to get drunk more quickly and cheaply. Ether and alcohol blend together well, unlike ether and water. A couple of informants said that while ether did give alcohol another dimension, alcohol itself didn't make the ether-drinking experience any better so they mostly preferred to consume ether pure. Drinking ether to better one's health was also a bit different. Mainly because

the doses used to fight illness or relax from hard physical labor, were relatively small and ether was then taken only once. The last way to consume ether was only to get drunk. But ether drunkenness is different than with alcohol. While alcohol makes a person social, ether doesn't favor sociality. It helps to meditate and take a little time off from your everyday life.

The thesis gives a primary overview of how and why people consume ether in Estonia. It also speculates about whether the tradition is viable, since it has been fading and last spring the selling of ether in Estonian pharmacies was discontinued. Although there probably won't be a next generation of ether-drinkers if this situation continues, I still believe there is more to research. One possible direction would be to focus on the experiences people have under the influence of ether. Another one would be to interview pharmacists, doctors and others who have been working with ether to find out what are their experiences with the drug.

Lisad

Küsimuskava:

1. Milliseid eetri nimesid teate? Kas eetri ja alkoholi segu kutsutakse teise nimega?
2. Milline näeb välja eetri joomise või hingamise protsess? Millega koos eetrit tarvitatakse? Millises olukorras või seltskonnas eetrit tarvitatakse?
3. Milleks eetrit tarvitatakse, kas mõnuainena või raviotstarbel? Milline on eetrijoove ja kas see erineb kuidagi alkoholijoobest? Kas tarvitate või olete eetrit tarvitanud koos alkoholiga? Kas eetri ja alkoholi koosmõju erineb eetrijoobest?
4. Millised on eetritarvitamise ohud?
5. Milliseid vaevusi eeter leevendab?
6. Kas olete eetrit majapidamises ka mõneks muuks otstarbeks kasutanud?
7. Kuidas ja kust eetrit hangitakse/on hangitud?
8. Kust on eetrijoomiskomme tulnud? Kas see on tänasel päeval taandunud ja miks?
9. Kes on tänapäeval peamised eetritarvitajad?